

BEELDGELETTERDHEID IN DE LEVENDE TALEN

We kijken continu en overal naar beelden – binnen en buiten school, gedrukt en digitaal, stilstaand en multimodaal. Maar hoe kunnen leerlingen, docenten en uitgevers effectief omgaan met beelden en beeldgeletterdheid? In dit artikel bespreken de auteurs enige achtergronden en een praktisch kijkmodel om stilstaande beelden zinvoller te integreren in het talenonderwijs.

DAVID GENESTE & ANJA WALESON

Hoewel leerlingen al snel ‘visual natives’ (Serafini, 2014) worden genoemd, is het maar zeer de vraag of ze ook begrijpen hoe beelden precies functioneren, bijvoorbeeld als visuele representatie van (vaak onschuldige uitzienende) standpunten en ideologieën. In minder mate geldt dat ook voor docenten. Curriculum.nu, het vervolgdadvies op Onderwijs2032, geeft aan dat er nog te weinig aandacht is voor digitale geletterdheid, maar vermeldt verder niet welke rol beeldgeletterdheid als essentiële 21e-eeuwse vaardigheid wel zou moeten vervullen. De kunstvakken en ckv in het voortgezet onderwijs benaderen beelden als artistieke en iconografisch objecten; bij geschiedenis en aardrijkskunde zijn beelden vooral functionele bronnen of illustraties. Binnen de talen worden beelden met name gebruikt om teksten en onderwerpen te illustreren. Maar beeldmateriaal is inmiddels

zo alom aanwezig dat we ons naast de vier bekende vaardigheden ook op de ‘vijfde vaardigheid’ zouden moeten richten: beeldgeletterdheid.

De definitie en toepassing van beeld worden in het kader van dit artikel beperkt tot stilstaande beelden met geen of zeer weinig tekst. Hieronder vallen foto’s (gedrukt of online), tekeningen en digitale (online) representaties. We laten het zelf vervaardigen van beelden buiten beschouwing; de focus van dit artikel ligt op het beschrijven en interpreteren van beelden. Zo begrijpt een beeldgeletterde kijker onder meer: zijn of haar persoonlijke relatie met een beeld; onderwerp en betekenis in een culturele context; techniek, vorm en esthetica; en doel en publiek (Van den Broek, Koetsenruijter, De Jong & Smit, 2015). Voor een kritische benadering is het bovendien belangrijk dat kijkers doorhebben dat vormen (het *hoe*) en inhoud (het *wat*) altijd hand in hand gaan, en dat een (tweedimensionaal) beeld een subjectieve

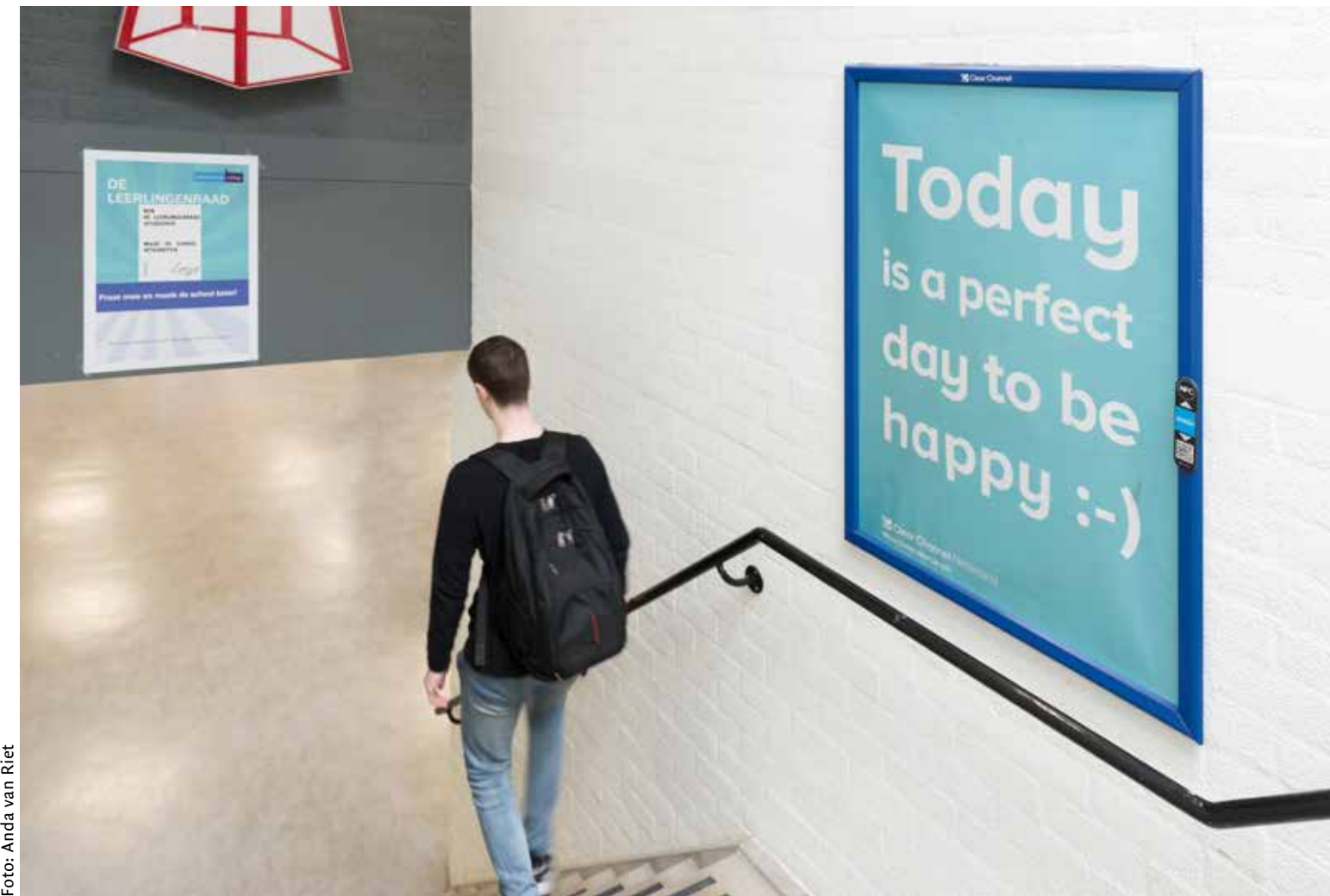

Foto: Anda van Riet

representatie is van een andere werkelijkheid. Kijkers moeten dus eerst nauwgezet naar beelden (leren) kijken, deze vervolgens nauwkeurig beschrijven en analyseren, en tot slot interpreteren en evalueren. Maar omdat beelden zo onlosmakelijk zijn verbonden met onze dagelijkse realiteit, is dat makkelijker gezegd dan gedaan.

Beelden in de levende talen

Het gebruik van beelden in de (taal)les kent een lange traditie. Ook in LTM wordt met regelmaat gepubliceerd over de potentie van de ‘visual turn’ in het onderwijs (zie bijvoorbeeld Ramdas, Beuse, Maas & De Vries, 2018). Naast educatieve instructietekeningen en cartoons, zijn fullcolourbeelden alom aanwezig in zowel gedrukt als online lesmateriaal, en als posters in menig taallokaal. Ook eindexamens worden voorzien van (zwart-wit)beelden, en sommige taaltoetsen gebruiken plaatjes als stimulans voor spreekvaardigheid.

De vraag is echter hoe effectief deze toepassingen van beelden bijdragen aan een grotere beeldvaardigheid. Een analyse van veelgebruikte leergangen voor het vak Engels in Nederland (*Stepping Stones*, *New Interface*, *Go for it!* en *All Right!*), met zowel gedrukt als online beeldmateriaal, laat zien dat deze effectiviteit beperkt is. Illustraties worden vooral gebruikt als aandachtstrekkers, als inleiding op onderwerpen of als aankleding van teksten. Slechts een enkele keer wordt het beeld bij een opdracht ook daadwerkelijk geïntegreerd om bijvoorbeeld voorkennis te genereren of de (mogelijke) inhoud van de tekst te voorspellen. Mogelijke redenen hiervoor kunnen zijn dat ervan uitgegaan wordt dat visueel materiaal ‘vanzelf motiveert’ of dat docenten beeldmateriaal zelf integreren in de tekst of het onderwerp. Toch is dit moeilijk te verantwoorden aangezien kleurrijk beeldmateriaal kostbaar is en een aanzienlijk deel van de bladspiegel in beslag neemt. Zorgelijker is wellicht dat ook

	OEFENINGEN VOOR HET KIJKEN	OEFENINGEN TIJDENS HET KIJKEN	OEFENINGEN NA HET KIJKEN
Dimensie 1: persoonlijk – jij en het beeld	<ul style="list-style-type: none"> Beschrijf het bekendste / mooiste / lelijkste / treurigste beeld dat je kent. Licht je antwoord toe. Op het bord staat een sleutelwoord. Welke andere woorden kun je bedenken? 	<ul style="list-style-type: none"> Welke ervaringen / herinneringen / associaties brengt het beeld bij je naar boven? Kijk 20 seconden (in stilte) naar het beeld en beschrijf wat je ziet. Gebruik alleen losse woorden. 	<ul style="list-style-type: none"> Bedenk een titel bij het beeld en licht je keuze toe. Wat vind je van dit beeld? Mooi? Lelijk? Eng? Saai? Licht toe.
Dimensie 2: structuur – vorm van het beeld	<ul style="list-style-type: none"> Wat voor soort beelden ken je? Tekeningen? Foto's? Schilderijen? Hoe zie je het verschil? Uit welke beeldaspecten is een beeld opgebouwd? Noem er twee. 	<ul style="list-style-type: none"> Welk beeldaspect valt jou het meest op? Beschrijf het en licht je keuze toe. Welk verhaal vertelt het beeld? En hoe, dus met welke beeldaspecten, wordt dat verhaal verteld? 	<ul style="list-style-type: none"> Als je iets aan de vorm van dit beeld zou mogen veranderen, wat zou je dan doen? En waarom? Wat gebeurt en volgens jou net voor en net na dit beeld?
Dimensie 3: kritisch – wereld om het beeld	<ul style="list-style-type: none"> In welke locaties / situaties / media worden beelden gebruikt? Elk beeld heeft een doel of functie. Geef een voorbeeld van een beeld en leg uit wat het doel is. 	<ul style="list-style-type: none"> Hoe moeten we dit beeld lezen, denk je? Als mening, voorspelling of waarschuwing? Wat is het onderliggende idee van het beeld? Wat is de boodschap (kritiek)? 	<ul style="list-style-type: none"> Voor wie of welke doelgroep is het beeld gemaakt? En wie heeft het beeld gemaakt? Zoek een vergelijkbaar / tegenovergesteld beeld qua doel(groep) / intentie / boodschap. Licht je keuze toe.

Schematisch overzicht van de drie beelddimensies en voorbeelden van vtn-oefeningen

de meerwaarde van beeldvaardigheid als stimulerende lesinhoud zo onbenut blijft, en dat de ontwikkeling van een kritische houding ten aanzien van beeldmateriaal niet gestimuleerd wordt.

Uitgangspunten

Met enkele kleine ingrepen kan bestaand beeldmateriaal een veel wezenlijker rol spelen in de taalles. Uitgangspunt hierbij is dat inhoud en taal een min of meer gelijkwaardige status hebben, gebaseerd op *content-based instruction* (Snow & Brinton, 2017). 'Plaatjes kijken' is daarbij niet alleen een middel ter oefening van taalvaar-

digheden maar een doel an sich, bijvoorbeeld om leerlingen kritischer te laten nadenken over het gebruik van beeldmateriaal op sociale media. Relevante inhouden en perspectieven kunnen zijn: het (actuele) onderwerp van het te bespreken beeld, beeld(geletterdheid), verteltechnieken (wat wordt er verteld en hoe), socioculturele aspecten (kennis van land en volk) en burgerschapskwesties (vooroordelen en empathisch vermogen). Hieraan worden doeltaalvaardigheden gekoppeld. Zo kan een

docent specifieke taal aanbieden of aanleren die nodig is om te beschrijven, interpreteren of evalueren, of een beeld(analyse) combineren met taalchunks, of met

Met enkele kleine ingrepen kan bestaand beeldmateriaal een veel wezenlijker rol spelen in de taalles

Beelden dienen aan te sluiten bij de belevingswereld van de doelgroep maar ook enigszins te vervreemden

beroepstaal relevant voor het mbo – een en ander is natuurlijk afhankelijk van niveau, profiel en beschikbare voorbereidingstijd.

Een ander essentieel punt is de selectie van geschikte beelden door docenten én uitgevers: deze dienen aan te sluiten bij de belevingswereld van de doelgroep maar ook enigszins te vervreemden – of een verhaal te vertellen, het liefst met een twist, maar zonder te veel tekst, of uit te nodigen tot reacties en discussies in de doeltaal. Bovendien moeten leerlingen altijd de gelegenheid krijgen het beeld in rust tot zich te nemen. In de rest van dit artikel passen we deze uitgangspunten toe aan de hand van een kijkmodel met bijbehorende voorbeelden.

Kijkmodel

Het hier gehanteerde model is een combinatie van het vtn-fasemodel (voor/tijdens/na) met de visuele-analysemodellen van Callow (2005) en Serafini (2014), bestaande uit drie dimensies. Hierbij richt de eerste dimensie zich op de persoonlijke relatie tussen het beeld en de kijker, waarbij persoonlijke en creatieve interactie gestimuleerd wordt. Dimensie twee staat in het teken van de wisselwerking tussen beeldstructuur (zoals compositie, licht, kleur) en betekenissen, letterlijke en metaforische. Beeldmanipulatie en nepbeelden vallen hier ook onder. De derde dimensie richt zich op de niet-zichtbare wereld 'om' het beeld: door wie, voor wie en met welk doel is het beeld gemaakt? Doel is kijkers kritisch te laten nadenken over de intenties en standpunten achter het beeld. De kadertekst op pagina 12 geeft een schematisch overzicht van de drie dimensies aangevuld met voorbeelden van vtn-oefeningen.

Hieronder volgt een uitwerking van het model voor het vak Engels aan de hand van drie beelden. De afkortingen verwijzen naar dimensie 1, 2 of 3 (d1, d2, d3) en oefeningen voor, tijdens of na het kijken (v, t, n).

Beeld 1: Original Aboriginal

Het eerste (foto)beeld komt uit het lesboek *Stepping Stones* (3 vmbo-gt), vult een halve pagina en illustreert

een leestekst over de traditionele levensstijl van sommige Aboriginals. De opdrachten in het tekst- en activiteitenboek maken verder geen gebruik van het beeld, terwijl het inhoudelijk, beeldtechnisch en didactisch veel te bieden heeft.

Foto: Dallas en John Heaton, www.fotosearch.nl (opgenomen in *Stepping Stones*)

Oefeningen:

- Luister naar de opname en schrijf zo veel mogelijk woorden op die volgens jou met dit geluid te maken hebben. Je mag je ideeën ook tekenen. (Leerlingen luisteren naar een didgeridoo op bit.ly/ltn-didg.) (d1, v)
- Hoe werkt een didgeridoo? Wat gebeurt er in dit beeld? Wat lijkt je lastig of juist leuk aan dit instrument? (d1, t)
- Wie heeft deze foto gemaakt en waarom? Wat vind je goed/slecht/interessant aan de foto? (d3, n)

Beeld 2: Wat gebeurt er in dit plaatje?

Beeld 2 komt van de educatieve website van de Amerikaanse krant de *New York Times* (bit.ly/ltn-nyt). Elke week wordt er een foto speciaal voor educatieve doeleinden gepubliceerd. Op de website kunnen leerlingen ook reageren op elkaar. Het beeld toont het voor Nederlanders merkwaardige fenomeen van vuurwapenbezit in de openbare ruimte in de VS. Dit gevoel wordt versterkt door de onschuldige, dromerige blik van het jongetje naast het geweer.

Oefeningen:

- Welke spullen zou jij nooit mee een winkel in nemen? Waarom? (d1, v)
- In welk land is deze scène gefotografeerd? Hoe denk je dat te weten? (d1, t)
- Hoe zou je de uitdrukking en de kijkrichting van het gezicht van het jongetje omschrijven? (d2, t)
- Voor welke mensen is deze scène normaal en voor wie niet? Leg uit en gebruik je antwoord op de vorige vraag. (d3, n)
- Wie zou deze foto gemaakt kunnen hebben? Met welk doel? (d3, n)

Beeld 3: Eindelijk een huis voor mezelf

Dit beeld is afkomstig van de website van het Amerikaanse tijdschrift The Atlantic. Het begeleidt een artikel over een Chinees echtpaar dat als laatste weigert hun huis te verkopen voor de aanleg van een nieuwe weg, die vervolgens pontificaal om het huis heen wordt aangelegd.

Oefeningen:

- Stel je voor dat je je droomhuis zou mogen bouwen. Waar zou dat te komen staan? Licht toe. (d1, v)
- Bedenk een titel bij dit beeld. (d1, t)
- Vind je deze scène grappig, vreemd, verdrietig of iets anders? Waarom? (d1, t)

- Kijk goed naar dit huis. Wat is er mee gebeurd, denk je? En hoe weet je dat? (d2, t)
- Wat is het verhaal of de boodschap achter de foto, denk je? (d3, n)
- Beschrijf of teken hoe de oorspronkelijke omgeving van dit huis eruitzag, of hoe de nieuwe omgeving eruit gaat zien. (d3, n)

Tot slot

Voordat beeldgeletterdheid als ‘vijfde taalvaardigheid’ een zinvolle(re) plaats binnen de levende talen heeft verworven, zal er nog wel het nodige moeten gebeuren. Om te beginnen zullen we verbale teksten en beeldteksten als complementair moeten gaan beschouwen. Met behulp van richtvragen kan de kloof tussen tekst en beeld worden overbrugd, en analyses en interpretaties worden versterkt. Dit vergt wel een integratieve benadering van de traditionele, talige invulling van het begrip tekst. Deze verbreding is des te belangrijker als we beseffen dat de hier besproken beelden alleen stilstaand materiaal betreffen, terwijl de beelden van de toekomst nog veel complexer, interactiever en multimodaler (met geluid, tekst en beweging) zullen gaan worden. Huidige lesmaterialen en docenten zullen dus veel meer ‘beeldproof’ gemaakt moeten worden om in deze behoefte te kunnen voorzien.

Internationaal groeit de aandacht voor beeldgeletterdheid in taalonderwijs snel. Voor docenten Engels als vreemde taal is er zelfs sprake van een geheel nieuw deelgebied, met nascholings- en onderzoeksplatformen (zie bijvoorbeeld <theimageconference.org>), beelden oefeningbanken (<lessonstream.org/lessons>) en praktische publicaties (Goldstein, 2016; Donaghy & Xerri, 2017). Deze initiatieven spelen in op de meerwaarde van beelden en beeldonderwijs – als actuele, relevante en stimulerende lesinhoud voor levendetalenleerders. ■

LITERATUUR

Snow, M., & Brinton, D. (Red.). (2017). *The content-based classroom: New perspectives on integrating language and content* (2e ed.). Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Broek, J. van den, Koetsenruijter, W., Jong, J. de, & Smit, L. (2015). *Beeldtaal: Perspectieven voor makers en gebruikers*. Amsterdam: Boom Lemma.

Callow, J. (2005). Literacy and the visual: Broadening our vision. *English Teaching: Practice and Critique*, 4(1), 6–19.

Donaghy, K., & Xerri, D. (2017). *The image in English language teaching*. Malta: ELT Council.

Goldstein, B. (2016). *Visual literacy in English language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ramdas, N., Beuse, T., Maas, W., & Vries, B. de. (2018). Woord in beeld: De mogelijkheden van beeldromans in het talenonderwijs. *Levende Talen Magazine*, 105(1), 18–22.

Serafini, F. (2014). *Reading the visual: An introduction to teaching multi-modal literacy*. New York: Teachers College Press.

binnenkort

- 21 september 2018, 10 jaar PDJL, literatuur van nu, Utrecht, <www.franszelfsprekend.nl>
- 26 september 2018, Europese Dag van de Talen, <bit.ly/ltm-edvdt>
- 3 – 14 oktober 2018, Kinderboekenweek, <www.kinderboekenweek.nl>
- 6 oktober 2018, Ideeëndag Didactiekcommissie Frans LT, <www.didactiekcommissiefrans.nl>
- 25 oktober 2018, Discussiebijeenkomst Curriculum.nu/mvt, Utrecht, <bit.ly/ltm-curnumvt>
- 30 oktober 2018, Poëzie in de klas, Utrecht, <www.lezen.nl/nl/poeziesymposium>
- 31 oktober 2018, NRO-Congres 2018, <www.nro-congres.nl>
- 2 november 2018, Landelijke Studiedag Levende Talen, Utrecht, <www.levendetalen.nl>
- 9 – 10 november 2018, Drongo Talenfestival, Nijmegen, <www.drongotalenfestival.nl>
- 17 november 2018, Tienjarig jubileum sectie Gebarentaal Levende Talen, Ede, <www.levendetalen.nl>
- 20 november 2018, Dag van het Literatuuronderwijs, Rotterdam, <www.dagvanhetliteratuuronderwijs.nl>
- 13 december 2018, Congres Leesmotivatie, <www.lezen.nl>
- 15 maart 2019, Nationaal Congres Engels, Ede, <www.nationaalcongresengels.nl>
- 21 – 23 maart 2019, Recent verschenen werken Duits, Drachten, <duits.levendetalen.nl>
- 22 – 23 maart 2019, Congres Frans, Noordwijkerhout, <www.congresfrans.nl>

Nascholing Duits: Recent verschenen werken

Van 21 – 23 maart 2019 vindt de jaarlijkse nascholingsconferentie *Recent verschenen werken* plaats in het Karmelklooster in Drachten. Drie Duitstalige boeken (van Paulus Hochgatterer, Axel Ranisch en Robert Menasse) en een film (van Fatih Akin) worden besproken onder leiding van dr. Anne Bollmann, dr. Peter Groenewold, dr. Henk Harbers en dr. Florian Lippert. Inschrijving voor 1 november. Nadere informatie via <h.harbers@rug.nl> of <duits.levendetalen.nl>.

Taal in beeld

Op vrijdag 2 november vindt in de Jaarbeurs Utrecht de 35e Landelijke Studiedag van Levende Talen plaats. Het thema is ‘Taal in beeld’.

Taaldocenten zoeken dagelijks de balans tussen vaardigheden, communicatie, cultuur en literatuur – tussen enerzijds taal als doel en anderzijds taal als middel. Bij ‘taal leren als doel’ neemt het beeld, het beeldscherm, een steeds prominentere plek in en verdiepen docenten zich in zaken als digitale geletterdheid, de vraag of je effectiever leert uit je boek of van je scherm en welke didactiek passend is bij multimediale leermiddelen. Bij ‘taal gebruiken als middel’ leggen lessen in moedertaal, vaktaal en de vreemde taal het fundament voor ontwikkeling en leren en bevordert meer ‘taal in beeld’ het wereldburgerschap en de interculturele competentie van onze leerlingen.

Levende Talen pleit ervoor om in het vernieuwde curriculum taal goed in beeld te houden en biedt met deze studiedag in november weer een vijftigtal workshops aan waarmee studenten, docenten en iedereen die aan taalonderwijs verbonden is, zich gericht kunnen professionaliseren.

Voor meer informatie, zie <www.levendetalen.nl>.

Onderzoek en onderwijs

Het thema van het NRO-congres 2018, dat gehouden wordt op 31 oktober in de Jaarbeurs Utrecht, is ‘Samen op koers: met onderzoek onderwijs vernieuwen’. Het congres beoogt deelnemers uit onderwijs en onderzoek samen te brengen en te laten zien hoe deze twee sectoren elkaar kunnen versterken. Daarbij komen vragen aan de orde als: Hoe kan onderzoek (nog meer) van waarde zijn voor het onderwijs? Welke vormen van samenwerking zijn er en hoe dragen die bij aan de kwaliteit van het onderwijs? Met ruim dertig workshops voor primair en voortgezet onderwijs en mbo is er een ruime keuze aan onderwerpen.

Voor meer informatie en inschrijving, zie <www.nro-congres.nl>.

Poëzie in de klas

De inschrijving is geopend voor de studiemiddag ‘Poëzie in de klas – Als je goed om je heen kijkt’ op dinsdag 30 oktober 2018 in Utrecht. Op welke manieren komt poëzie tot ons? En hoe zouden die manieren een plaats kunnen krijgen in het onderwijs?

Kila van der Starre onderzoekt hoe mensen buiten het boek om in aanraking komen met poëzie en laat zien wat haar bevindingen kunnen betekenen voor het onderwijs. Jeroen Dera zal vertellen hoe poëzie kan worden ingezet in andere domeinen van het schoolvak Nederlands. Corina Breukink, Hans Das, Babs Gons, Lucas Hirsch en Maarten van der Graaff geven workshops over *spoken word*, poëziegames, lyrische ontwikkeling en poëzieleesdidactiek.

Het symposium vindt plaats bij het University College Utrecht (deelname: 20 euro, inclusief de uitgave *Woorden temmen*). Meer informatie: <www.lezen.nl/nl/poeziesymposium>.